

УДК 347.23:347.63:347 65
**ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА ЯК
 СПОСІБ ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ
 ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ**

Юрій ЗАЙКА

доктор юридичних наук, професор,
 головний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного
 права і підприємництва імені академіка
 Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

<https://orcid.org/0000-0003-1946-3171>

Стаття присвячена особливостям захисту майнових, зокрема, житлових прав спадкоємців за законом. Висвітлено особливість правового статусу дітей, які народилися після смерті спадкодавця. Спадкоємцями першої черги є діти спадкодавця, у тому числі народжені після його смерті. Автор критично оцінює встановлену в сімейному законодавстві України презумпцію батьківства та існуючі умови оспорювання батьківства дитини, яка народилася після смерті спадкодавця. Якщо особа вважає, що вона не є батьком дитини, яку має народити її дружина (колишня дружина), законодавець вимагає від такої особи подати нотаріусу заяву про заперечення свого батьківства.

Умови оспорювання батьківства після смерті особи, яка записана батьком дитини, не поширюються на випадки, коли особа, яка записана батьком дитини, не знала про вагітність його дружини. Захистити своє цивільне право можна, якщо особа знає або повинна була знати про його порушення. У сучасних умовах подружжя може тривалий час бути розлученим і проживати окремо (чоловік проходить військову службу, дружина виїхала за кордон і т.д.), чоловік (колишній чоловік) з об'єктивних причин може не знати про вагітність дружини (колишня дружина) і не має можливості заперечувати батьківство майбутньої дитини.

Існуючі умови для оспорювання батьківства можуть призвести до зловжи-

UDC 347.23:347.63:347 65
**CONTESTING PARENTAGE AS A
 WAY OF PROTECTING HOUSING
 RIGHTS OF HEIRS**

Zaika, Yuri O.

Doctor of Law Sciences, Professor,
 Chief Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research
 Institute of Private Law and Entrepreneurship
 of the NALS of Ukraine (Kyiv)

The article is devoted to the peculiarities of the protection of property, in particular, housing rights of heirs by law. The peculiarity of the legal status of children born after the death of the testator is highlighted. The heirs of the first rank are the testator's children, including those born after his death. The author critically evaluates the established presumption of paternity in the family legislation of Ukraine and the existing conditions for disputing the paternity of a child born after the death of the testator. If a person believes that he is not the father of a child to be born to his wife (ex-wife), the legislator requires such a person to submit to a notary a statement denying his paternity.

The conditions for disputing paternity after the death of the person who is registered as the father of the child do not cover cases where the person who is registered as the father of the child did not know that his wife was pregnant. It is possible to protect one's civil right if a person knows or should have known about its violation. In modern conditions, a couple can be separated for a long time and live separately (husband is doing military service, wife went abroad, etc.), husband (ex-husband) for objective reasons may not know about the pregnancy of his wife (ex-wife) and has no opportunity to deny paternity of the future child.

The existing conditions for disputing paternity can lead to the abuse of the child's

вання правами матері дитини, спричинити зміни кола спадкоємців та порушити права спадкоємців за законом, зокрема, їх право на успадкування житла, оскільки дитина, яка не прийшла від спадкодавця може стати спадкоємцем першої черги за законом і отримати спадщину або зменшити частку спадщини інших спадкоємців першої черги.

Пропонується усунути прогалини в інституті оспорювання батьківства, зокрема розширити коло осіб, які мають право оспорювати батьківство після смерті особи, записаної батьком дитини. Якщо особа, записана батьком дитини, не знала і не повинна була знати про вагітність дружини, право на оспорювання батьківства особи, яка померла до народження дитини і записана батьком дитини, має бути надано. Його спадкоємці за законом.

Ключові слова: житло, спадкування, спадкоємці за законом, встановлення батьківства, оспорювання батьківства

Оголошений воєнний стан, збройний опір агресору, загибель військових та цивільних осіб, зумовлюють затребуваність інституту спадкування та необхідність з'ясування долі майна померлих.

Об'єктом спадщини виступає нерухоме майно, зокрема, квартира, будинок, земельна ділянка, насадження на земельній ділянці, дача, садовий будиночок, предмети домашнього користування чи господарювання, продуктивна та робоча худоба, засоби виробництва, транспортні засоби тощо. До її складу входять і підприємства, і майнові комплекси, і корпоративні права [7, с. 93]. З огляду на матеріальне становище пересічних українців у більшості випадків об'єктом спадкового правонаступництва виступає саме житло, а в умовах вимушеної міграції населення Сходу України, руйнування житла потреба громадян у житлі стає однією із нагальних потреб.

Належний захист суб'єктивних житлових прав передбачає обрання відповідних способів і форм захисту. Правовим засадам здійснення і реалізації житлових прав громадян, присвячена низка праць вітчизняних науковців, зокрема, В. А. Золотаря, І. М. Кучеренко, Т. М. Лісниченко, В. П. Маслової. Проблемні аспекти дослідження у сфері захисту житлових прав знайшли відображення у наукових доробках сучасних вчених: М. К. Галянтича, О. В. Дзери, О. О. Кармази, Р. А. Майданика, Є. О. Мічуріна, М. М. Сибільова, С. О. Сліпченка, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонові, Р. Б. Шишки, М. В. Бернацького, Н. Б. Солтис та ін. Проте проблема реалізації житлових прав спадкоємців, пов'язаних із сімейними та спадковими правовідносинами, залишається поза увагою науковців.

Метою статті є з'ясування можливостей захисту майнових, зокрема, житлових прав спадкоємців у випадках народження дитини після смерті особи, яка записана батьком дитини.

Право на житло входить в склад конституційно-правового статусу громадянина України в якості одного із найважливіших соціально-економічних прав [3, с. 128–129]. Фізичні особи можуть набувати житло різними шляхами. Одним із таких способів є успадкування житла. За відсутності заповіту коло спадкоємців визначає законодавець, і спадкоємці по чергово

mother's rights, cause changes in the circle of heirs and violate the rights of the heirs by law, in particular, their right to inherit housing, since a child who does not come from the testator can become an heir of the first rank under by law and receive an inheritance or reduce the share of the inheritance of other heirs of the first rank.

It is proposed to eliminate gaps in the institution of disputing paternity, in particular, to expand the circle of persons who have the right to dispute paternity after the death of the person registered as the child's father. If the person registered as the child's father did not know and should not have known about the wife's pregnancy, the right to contest the paternity of the person who died before the birth of the child and who was registered as the child's father should be granted to his heirs by law.

Keywords: housing, inheritance, legal heirs, establishing paternity, disputing paternity

закликаються до спадкування, а спадкоємці однієї черги набувають право на рівні частки у спадщині.

Якщо право на житло виникає на підставі спадкування за законом, то відсутня воля як спадкодавця, так і спадкоємців [6, с. 98]. Спадкоємцями першої черги є: діти (в тому числі й усиновлені), подружжя, батьки (в тому числі усиновителі), а також діти, що народилися після смерті спадкодавця.

При визначенні осіб, які належать до дітей (у тому числі усиновлених), подружжя, батьків (у тому числі усиновителів), а також дитини померлого, яка народилася вже після його смерті, слід керуватися нормами сімейного законодавства. Законодавець вживає термін «дитина» не в розумінні певного правового статусу фізичної особи, передбаченого ст. 6 Сімейного Кодексу України (далі – СК України), в якій зазначено, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, а як факт походження особи від певних батьків і наявність між ними споріднення першого ступеня. Дитина, яка народжена до спливу 10 місяців після припинення шлюбу (а шлюб припиняє і смерть одного із подружжя), походить від подружжя. Доказом батьківства чи материнства є свідоцтво про народження дитини, в якому записані батько і мати [2, с. 149–150].

Презумпція батьківства, як юридична норма, встановлена законодавцем для найбільш повного захисту законних прав і інтересів дитини та її матері. Відповідно до ст. 7 Конвенції про права дитини поміж інших прав дитина має і право знати своїх батьків [4]. Презумпція батьківства регламентує спрощений порядок встановлення батьківства в силу наявності такого юридичного факту як реєстрація шлюбу між породіллям і її чоловіком, що надалі передбачає покладення на батька обов'язків по утриманню і вихованню народженої дитини.

Окремі автори розуміють презумпцію батьківства як визначене законом припущення про те, що батьком дитини вважається чоловік матері дитини [9, с. 5]. Такий висновок неповною мірою відображає правову природу презумпції, оскільки суттю презумпції є припущення, яке вважається істинним і без доказів, незважаючи на можливість його спростування у даному випадку. Відповідно до ч. 2 ст. 122 СК України дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу, походить від подружжя. Ця правова позиція законодавця можливо є дискусійною, однак дитина отримує право мати батька й оминати довготривалі судові процедури [1, с. 207].

Положення ч. 1 ст. 137 Сімейного кодексу України захищає інтереси дитини та її матері, і, водночас, гарантує невтручання сторонніх осіб у приватне життя померлого чоловіка.

Відповідно до статті 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. У ч. 4 ст. 291 ЦК України законодавець зазначає, що ніхто не має право втручатися у сімейне життя фізичної особи, крім випадків, передбачених Конституцією України. Право на батьківство, яке задеклароване у ст. 50 СК України, є суб'єктивним сімейним правом.

Життя, яке зароджується – це благо, і нікому не повинно надаватися право вирішувати долю чужого блага, якщо це не пов'язано із захистом публічних інтересів чи приватного, такого ж рівноцінного блага [5, с. 148]. За життя особи, записаної батьком дитини, ніхто, окрім цієї особи (за винятком матері дитини – ст. 138 СК України) оспорювати її батьківство не може (ч. 1 ст. 136 СК України).

У ч. 1 ст. 137 СК України передбачено спеціальний випадок оспорювання батьківства, коли дитина народилася вже після смерті особи, батьківство якої оспорюють її спадкоємці. В якості додаткової гарантії захисту прав народженої дитини і її матері законодавець передбачає спеціальну умову – подання особою, яка померла до народження дитини і записана її батьком за життя заяви до нотаріуса про невизнання свого батьківства. Водночас, подання такої заяви є способом захисту можливого порушення прав і інтересів особи, яка перебуває у шлюбі, проте заперечує своє батьківство дитини, що повинна народитися.

Тільки чоловік, який знає чи припускає, що його дружина вагітна від сторонньої особи, із власних міркувань за може оспорювати своє батьківство ще до народження дитини, подавши заяву до нотаріуса про невизнання свого батьківства. Саме такі випадки і є сферою правового

регулювання ч. 1 ст. 137 СК України.

Аналіз ст. 137 СК України свідчить про те, що диспозиція статті не охоплює ситуації, коли чоловік з об'єктивних причин не міг виконати припис закону і подати заяву до нотаріуса про невизнання свого батьківства, оскільки особа, яка надалі записана батьком дитини, могла не знати про вагітність дружини.

У ст. 15 ЦК України проголошено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Проте захищати своє цивільне право можливо, якщо особа знає або повинна була знати про його порушення.

Тобто, якщо дитина народилася через дев'ять чи дев'ять з половиною місяців після смерті особи, яка записана батьком дитини, то в силу природних причин така особа не могла дотримуватися припису закону і звернутися до нотаріуса із заявою про невизнання свого батьківства, оскільки про вагітність своєї дружини тривалістю два чи три тижні могла і не знати.

Про вагітність дружини не могла знати особа, яка мобілізована і тривалий час виконує свій військовий обов'язок не за місцем постійного проживання. Про вагітність дружини могла не знати особа, дружина якої за обставин воєнного часу змушена була покинути постійне місце проживання і тривалий час проживає за кордоном. Так Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України загалом оцінює кількість українців за кордоном приблизно у 5 мільйонів [8]. Зокрема на лютий 2023 р. у Польщі зареєструвалися близько 1,5 млн., біженців з України, у Німеччині - 900 тис., Чехії - 500 тис. і, звичайно, що більшість таких біженців це жінки і діти.

У ч. 9 ст. 7 СК України передбачено, що сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності відповідно до моральних засад суспільства. Позбавлення спадкоємців права оспорювати батьківство особи, яка записана батьком дитини, що народилася вже після смерті такої особи, суперечить принципу розумності і може зумовити зловживання правом з боку дружини померлого та порушення майнових прав спадкоємців померлої особи.

Системний аналіз частин першої, третьої статті 137 СК України про можливість регулювання цими положеннями інших випадків для оспорювання спадкоємцями батьківства після смерті особи, яка записана батьком дитини, в комплексі із статтями СК України, які визначають походження дитини від матері та батька, які перебувають у шлюбі між собою (ст. 122 СК України), загальні правила оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини (ст. 136 СК України) та спеціальний порядок оспорювання батьківства після смерті особи, яка записана батьком дитини (ст. 137 СК України) свідчить про існування прогалини у законодавстві, тобто, про часткову відсутність норм права, щодо суспільних відносин, які входять до сфери правового регулювання, зокрема, правовідносин, які виникають у випадку народження дитини вже після смерті особи, яка не знала і не могла знати про вагітність дружини і надалі записана батьком дитини.

У ч.1. ст. 10 СК України передбачено можливість застосування аналогії закону, якщо певні сімейні відносини не врегульовані Сімейним кодексом або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми Сімейного кодексу, які регулюють подібні відносини.

У ст. 136 СК України законодавець імперативно визначає обставини, за яких оспорювання батьківства неможливо. Загальною умовою оспорювання батьківства є – можливість оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини, лише після народження дитини і до досягнення нею повноліття (ч. 3. ст.136 СК України).

У ч. 4 ст. 136 СК Кодексу визначене коло спеціальних обставин за наявності яких оспорювання батьківства неможливе:

- у разі смерті дитини (ч. 4 ст. 136);
- особою, яка в момент реєстрації себе батьком дитини знала, що не є її батьком;
- особою, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій (відповідно до частини першої статті 123 цього Кодексу).

Заборони оспорювання батьківства за інших обставин не передбачено.

У випадку, коли обставини справи свідчать про необізнаність чоловіка про вагітність його дружини і неможливість за життя виконати вимогу ч. 1 ст. 137 СК України щодо подачі заяви до нотаріуса про невизнання свого батьківства, право на оспорювання батьківства за аналогією закону повинно бути надано його спадкоємцям – дружині, батькам, дітям (ч. 3 ст. 137 СК України), що дозволить унеможливити зловживання правом дружиною померлого чоловіка.

Існуюча редакція ст. 137 СК України певною мірою обмежує можливості недобросовісного подружжя скористатися правовою презумпцією і виправдати свою негідну поведінку у шлюбі. Проте право на оспорювання батьківства після смерті чоловіка ще до народження дитини не виправдано надано лише спадкоємцям першої черги, тобто, батькам, подружжю та дітям померлого, особливо у випадку, коли шлюб між подружжям розірвано, проте в силу презумпції батьківства дитина народжена протягом 10 місяців після розірвання шлюбу в силу закону вважається такою, що походить від колишнього чоловіка. Батьки вже можуть бути відсутні, діти – бути неповнолітніми і в силу віку і нездатні захищати свої права, а інше подружжя – зацікавлена сторона, внаслідок негідної поведінки якої може бути безпідставно зменшена частка спадщини вже народжених дітей померлого або безпідставно усунути від спадкування спадкоємці другої і подальших черг.

Висновки. Існуючі умови оспорювання батьківства можуть привести до зловживання матір'ю дитини своїми правами, обумовити зміни в колі спадкоємців і порушувати права спадкоємців за законом, зокрема, їх право на спадкування житла, оскільки дитина, яка не походить від спадкодавця, може стати спадкоємцем першої черги за законом і отримати спадщину або може зменшитися частка спадщини інших спадкоємців першої черги.

Пропонується усунути прогалини в інституті оспорювання батьківства, зокрема, розширити коло осіб, які мають права оспорювати батьківство після смерті особи, яка записана батьком дитини. Якщо особа, яку записали батьком дитини, не знала і не повинна була знати про вагітність дружини, право на оспорювання батьківства особи, яка померла до народження дитини і яку записали батьком дитини, повинно бути надане її спадкоємцям за законом.

Посилання:

1. Дякович М. М. Сімейне право України: навч. посіб. Харків: ECUS, 2022. 416 с.
2. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становленні і розвиток. Монографія. 2-е вид. К.: КТН, 2007. 288 с.
3. Заїка Ю. О., Скрипник В. Л. Право на житло і пряма дія норм Конституції// Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку: монографія / за заг. ред. В. Л. Скрипника; МОН України, Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. Харків : Право, 2023. С.128–143.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Механізм цивільно – правового регулювання особистих немайнових відносин в умовах євроінтеграції. Монографія /за ред. М. К. Галянтича та Ю. О. Заїки. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. 340 с.
6. Право власності на житло в Україні: доктрина та реалізація: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. 247 с.
7. Спасибо-Фатєєва І. В., Заїка Ю.О. Поняття та склад спадщини //Нетипові об'єкти. Зб. статей / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ECUS, 2022. С. 85-101.
8. Стало відомо, скільки українців виїхали та залишилися за кордоном URL: https://tvoemisto.tv/news/stalo_vidomo_skilky_ukraintsiv_vyihaly_ta_zalyshylysya_za_kordonom_145039.html
9. Стопченко К. О. Судочинство у справах про оспорювання батьківства та материнства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2019. 19 с.

Статтю було подано
Статтю було доопрацьовано
Статтю було прийнято

17.07.2023
18.07.2023
25.07.2023

The article was submitted
The article was revised
The article was accepted